

Het was bisschop Diepen, met familiewortels in Tilburg, die in de meimaand van 1924 op het Maria-Congres de wolstad uitriep tot 'het pronkjuweel van 't Diocees'. En ik citeer uit zijn rede: 'hoe machtig Roomsche leven bloeit hier in Tilburg, dat de glorie van Brabants industrie en tevens de glorie van Brabants godsdienstig leven is! Hier mengt het gefluit der schoorsteenen zich in het beieren der klokken die het "Ora et Labora" doen weerklinken en de vrome voornaamheid van eerlijken arbeid heerlijk demonstreeren'. Een paar jaar eerder had Diepen het Heilig Hartbeeld op de Tilburgse Heuvel in mogen wijden en in 1926 was hij opnieuw in Tilburg om op het Wilhelminapark een beeld van Petrus Donders te onthullen.

De jaren twintig en dertig van de vorige eeuw zijn voor Tilburg en Nederland dé jaren van het 'Rijke Roomse Leven', zoals ook blijkt uit de titel van het meest bekende boekje hierover van Michel van der Plas. Tilburg heeft er een pendant van: Ronald Peeters en Ed Schilders 'Katholiek Tilburg in beeld'. Nu ben ik altijd wantrouwig ten opzichte van fotoboeken over ideologische stromingen. Ik heb thuis het fotoboek 'Tot de strijd ons geschaard' en dat doorbladerend zou je tot de conclusie kunnen komen dat Nederland in diezelfde jaren twintig en dertig voor de meerderheid bestond uit klassenbewuste demonstrerende en stakende arbeiders. Zo is het ook met de fotoboeken over het rijke roomse leven: we zien schier eindeloze processies, bedevaarttochten en H. Kindsheidoptochten aan ons voorbijtrekken. En ieder huis heeft al of niet onder een glazen stolp zijn Maria- en Heilig-Hartbeeld. Maar was daarmee het roomse leven ook rijk? Ik denk net zo rijk als het communistische leven in Oost-Europa van voor de Wende, met zijn 1-mei parades en beelden van Marx en Lenin.

Mijn onderzoek richt zich op de Tilburgse volksklasse en wil overeenkomsten, maar vooral verschillen inzichtelijk maken tussen een van boven opgelegde katholieke norm en de geleefde praktijk van het katholieke leven in de volksparochies in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Want hoe kom je aan je bronnen. De teksten in bisschoppelijk archief, parochiearchieven, archieven van gemeentebestuur en politie zijn bijna allemaal geschreven door mensen die oordeelden óver maar niet vanuit die volksklasse. Je moet dan, zoals Carlo Ginzburg stelt, als loodgieter van de geschiedenis te werk gaan, en in de archiefteksten de lekken opsporen.

Laten we teruggaan naar het door bisschop Diepen bewierookte Tilburg. De vermaarde Heilig-Harthulde in de stad kwam voort uit een katholieke poging tot eerherstel, vooral van het katholieke gezin. De eerste aanzet om te komen tot een Heilig-Hartbeeld werd genomen kort na de verkiezingen van 1919, waarin maar liefst zeven rooie SDAP'ers in de Tilburgse raad gekozen werden. De Nieuwe Tilburgsche Courant van de oud-zoeaaf Antoine Arts stelde dat het

initiatief uitging van een ingezonden brief van een gewone eenvoudige Tilburger. Maar achter de schermen waren het Arts zelf en het elitaire genootschap Ons Brabant van dr. P.C. de Brouwer die alles voorkookten. De collecte voor het beeld, waarvoor men dacht drie maanden nodig te hebben, duurde jaren omdat die eenvoudige Tilburger toch niet zo enthousiast in de geldbuidel tastte. Het gouden hart van het beeld werd bijeengebracht door omgesmolten sieraden van fabrikantenvrouwen. En toch durfde de krant van Arts bij de onthulling van het beeld eind 1921 te schrijven: 'Dit monument is er een van het volk. Uit het volk zelf is de idee voortgekomen, van het volk in al zijn geledingen zijn gekomen ook de gaven in geld voor het beeld en de gouden sieraden voor het Hart!' Zoveel leugens, dat kon nooit goed gaan. En het ging ook niet goed. Op de zondag van de onthulling scheen 's ochtends nog een waterig zonnetje. Maar nog voor de georkestreerde stoet van katholieke verenigingen zich naar de Heuvel kon begeven brak een ware zondvloed los. Een noordwesterstorm deed de meeste deelnemers besluiten nog voor de start naar huis terug te keren, inclusief de stoere Maagd met hellebaard en schild van Voor Eer en Deugd uit de volksparochie Broekhoven. Tot overmaat van ramp woei ook nog het St. Jozefbeeld van de Heuvelse kerk af. Diepen moest zich schuil houden in de kerk. De Heuvel met het Heilig-Hartbeeld werd een spookachtige lege vlakte met gescheurde vlaggen en kapot gewaaide versieringen.

Nee, dan Peerke Donders, dat was pas echt een Tilburgse volksheilige. Toch zien we bij de totstandkoming van zijn standbeeld eenzelfde patroon. Weer is het dr. P.C. de Brouwer, die een ondernemersclub uit het noordelijk stadsdeel onder leiding van een RKSP-wethouder weet te bewegen tot een beeld voor Peerke. De gelden voor het beeld worden ook hier weer door welgestelden bijeengebracht. Het beeld krijgt bovendien zijn plaats op het Wilhelminapark, temidden van de daar wonende rijke fabrikanten. De Brouwer en de fabrikanten zetten Peerke vooral neer als een 'nederige textielarbeider' die altijd wilde bidden en gehoorzaam was. Het zogenaamde spontane volksidee om voor 'deze glorie van Tilburg' een beeld neer te zetten ontstond op een bijzonder moment, net na de eerste grote textielstaking in Tilburg van 1917. De Brouwer hoopte dat het beeld van Peerke Donders, de weverszoon, een synthese teweeg zou brengen tussen volkskatholicisme en volkse liefde voor Brabant. Hij moest evenwel constateren dat de textielarbeiders Peerke Donders nauwelijks meer kenden. En die hem kenden noemden hem niet het 'heilig Peerke' maar 'lui Peerke'. Immers een zoon van een textielarbeider die liever bad dan meewerkte, kon nooit één van hun zijn. Volgens een verslaggever van De Maasbode sprak het boekdelen dat op het beeld aan het Wilhelminapark met grote letters Petrus Donders moest staan. De journalist had een jonge textielarbeider de weg naar het Dondersmonument gevraagd en was niet verwezen naar het Wilhelminapark maar naar

den Heikant, waar Donders gewoond had en een meer volkse bedevaart was ontstaan, overigens ook daar op initiatief van pastoor en redemptoristen.

Slechts veertien jaar na de bewieroking van het roomse Tilburg door Diepen zou zijn toekomstig opvolger Mutsaerts, toen pastoor in Tilburg, na een gedegen onderzoek moeten constateren dat het misverzuim in de Tilburgse parochies fors toenam. Maar die ‘verdwaalde’ katholieken waren niet het ergste probleem. De grote meerderheid der volksklasse ging nog ter kerke maar stond bekend als ‘lauwe katholieken’. Het Tilburgse weekblad Roomsche Leven gaf er een beeldende karikatuur van: ‘Dood op zijn gemak beende Dorus naar de kerk. Wel was ’t Zondag, maar dat zou men aan zijn kleeren niet zeggen. Alleen dat zijn pet iets rechter stond en dat zijn twee handen nog dieper verborgen zaten in de broekzakken, terwijl in zijn mondhoek een onmisbare sigaret nonchalant hing. Zoo slenterde hij op zijn stoffige scheefgelopen schoenen onverschillig verder, nu en dan een geweldige rookpluim voor zich uitblazend. ’t Sloeg acht uren op den toren. Andere late kerkgangsters verhaastten hun pas; sommigen die “per ongeluk” zo laat waren, zetten het verschrikt op een sukkeldrafje. Maar Dorus bleef flegmatisch in denzelfden pas. De Kerk loopt niet weg was zijn motto. (...) Hij zocht een gemakkelijk plekje, niet ver van de deur, en wijdbeens, de pet tusschen zijn vingers, stond hij op zijn plavuis en hoorde zijn mis van verplichting. Hij keek eens rond, knikte tegen een of ander kennis, maakte een kruis als anderen zulks ook deden en ... verveelde zich over het algemeen. Nauwelijks hoorde hij “Pater et Filius” of Dorus sloeg zich gehaast een kruis bij het wijwatervat en glipte als een der eersten de kerkdeur uit. Ziezoo, dat zat er weer op!’.

Toch roemden pastoors vaak de godsdienstigheid van de volksklasse. Ik neem u mee naar de Ruisvoornstraat in de Tilburgse volkswijk Broekhoven. Waar nu de wietplantages staan stonden toen de Heilig Hart- en Mariabeelden. Hele families woonden bij elkaar in die straat en er werd onder invloed van drank soms hevig onderling gevochten, er werd flink gesmokkeld en gehandeld. Ook in huis bij straatmuzikant en scharenslijper Jan de Kater stonden maar liefst vijftig heiligenbeelden met kaarsjes eromheen. Dat wil zeggen alleen als de pastoor op huisbezoek kwam of als de mannen van Vincentius met hun broodbonnen langskwamen. Dan werden de wijwaterbakjes gevuld, om de armoede te accentueren werd de huisraad eens extra overhoop gehaald en dook zijn vrouw Mina zogenaamd ziek het bed in. Calculerende katholieken zijn van alle tijden.

Verdwaalde, lauwe, genotzuchtige, lichtzinnige, rooie en calculerende katholieken waren er te over in die periode. Het jaar 1935 was daarbij het rampjaar voor Tilburgs rijke roomse leven. Niet alleen vond toen de grote textielstaking plaats, mede gericht tegen de katholieke vakbond, maar was er ook de uitslag van de raadsverkiezingen waarin socialisten en katholieke

dissidente partijen onder aanvoering van mannen als Willem van Mook, Felix Donders en Pius Arts (de Jan Marijnissens in het kwadraat van vooroorlogs Tilburg) samen 50% van de stemmen halen. De lauwe katholieken, staande achterin de kerk, gingen op zondag omdat ze moesten. Of zoals Henri de Greeve het in 1939 zei: 'Innerlijke overtuiging is bij hen zoo groot als een nachtluchtje vergeleken bij een booglamp (...) Met dat nachtluchtje reizen ze hun leven door. Een sterke wereldse wind en het is uit. Ja, eenmaal is het uit....'.

In 1957 presenteerde het Hoogveld-instituut de resultaten van een onderzoek naar de godsdienstbeleving onder de Tilburgse volksjeugd, kort nadat pastoor Bekkers afscheid genomen had van parochie 't Heike in Tilburg. Het rapport werd niet openbaar gemaakt omdat het de verhouding geestelijkheid-gelovigen zou kunnen schaden. De Heilig-Hart- en Mariabeelden stonden nog in de huiskamer, maar 30% van de ongeschoolde jeugd ging niet meer op zondag naar de kerk en die nog wel gingen deden dit uit plichtsbesef, gewoonte, omdat het van thuis moest of om geen gepraat in de buurt te krijgen. Er lijkt dus in de jaren twintig tot en met vijftig in stedelijk Brabant reeds sprake van grootschalig 'verval' van het roomse leven? De 'vervalthese' was populair bij de toenmalige geestelijkheid, vroeger zou alles beter zijn geweest. Dat is maar de vraag. Wat wel veranderd was sinds 1918, waren de verkorte werkdag, de toegenomen vrije tijd en als gevolg daarvan de geneugten van voetbal, gemengd zwemmen, carnaval vieren, op vakantie gaan, bioscoopbezoek, mode en dansen. Ook toen al kwamen jongeren tijd te kort, waarbij de 'lauwe' zondagviering een lage prioriteit kreeg. Vele Tilburgse Dorussen staan alleen op de foto's uit het rijke roomse leven van processies, bedevaarten en misvieringen omdat het zo hoorde. 'Voor het oog van het kerkvolk' dus.